

Có lần ông Sáu Dân chất vấn tôi : **“Tại sao anh lại cho những sai lầm trong vụ “Nhân văn – Giai phẩm” có tác hại không kém gì sai lầm trong vụ cải cách ruộng đất, thậm chí hệ lụy của nó còn kéo dài hơn”**. Tôi trả lời rất vắn : **“Vì nó đánh vào trí thức, bộ phận tinh hoa của dân tộc, làm thui chột tài năng sáng tạo của họ, cũng là đánh vào văn hóa, anh xem, sự nghiệp chiến đấu của dân tộc ta vĩ đại như thế, nhưng nghiêm túc nhìn lại, đã có một tác phẩm văn học nào tương xứng chưa. Đội ngũ văn nghệ sĩ tài năng không có không gian tự do để sáng tạo, lấy đâu ra tác phẩm lớn!**

Ông trầm ngâm **“toàn bộ thời gian dành vào cuộc chiến đấu quyết liệt tại chiến trường ở Miền Nam, tôi không am hiểu mấy về vụ “Nhân văn-Giai phẩm”, lúc nào anh trình bày vắn tắt cho tôi về chuyện này, chuyển cho tôi những tư liệu anh có, để tôi bố trí thời gian đọc”**.

Hiểu tâm trạng của ông, nhưng cũng hiểu thời gian của ông đang cần dành cho những việc mà tôi biết là cấp bách hơn, nên tôi chỉ đưa ông đọc bài Phát biểu của Luật sư Nguyễn Mạnh Tường tại Mặt trận Tổ quốc Việt Nam ngày 30.10.1956 và nói thêm về những hệ lụy mà nhà trí thức lớn ấy phải chịu đựng vì bài phát biểu đó. Tôi lưu ý **“Nguyễn Mạnh Tường là người đã lập một kỷ lục mà suốt 60 năm không một sinh viên Pháp hoặc sinh viên quốc tế nào phá được - kỷ lục đoạt 2 bằng tiến sĩ ở tuổi 22! Đó cũng là người đã được Chủ tịch Hồ Chí Minh tin tưởng và trân trọng giao cho ông những nhiệm vụ khó khăn của những năm đầu của chính quyền còn non trẻ phải đối phó với thù trong, giặc ngoài”**.

Đọc xong, ông trách tôi : **“Tại sao anh không nói sớm với tôi. Tôi nhớ khi anh tham gia vào “Tổ Nghiên cứu Đổi Mới” thì luật sư Tường vẫn còn ở Hà Nội. Chỉ ít, với tư cách là Thủ tướng, tôi đến thăm ông ấy. Ít nhất cũng để biểu tỏ một lời xin lỗi về những gì ông đã phải trải qua, đó là chuyện phải làm và rất cần làm.”**

Một thời gian sau, trong ngày 20 tháng 11, nhân biết tôi vừa ra Hà Nội, lớp học sinh, sinh viên cũ mời tôi dự buổi gặp mặt tại nhà một học sinh cũ ở phía sau Nhà Hát lớn. Nhân các bạn học sinh hỏi tôi hiện đang làm gì sau khi từ chức Viện trưởng và bay thẳng vào Sài Gòn, tôi có kể lại chuyện trên. Khi chia tay bước ra cửa, một cô học sinh cũ đến chào và cầm tay tôi : **“Thầy ơi, em là con gái của luật sư Nguyễn Mạnh Tường đây. Nước mắt lưng tròng, cô nói “giá mà thầy ra sớm một tuần, trước khi mẹ em mất. Bà biết được chuyện thầy vừa kể cũng là một an ủi cho mẹ em trước khi bà nhắm mắt”**. Tôi sững người. Không biết nói gì hơn ngoài việc nắm chặt tay cô học trò cũ cho đến khi phải lấy khăn lau đôi mắt kính đã nhòe lệ.

Chuyện này tôi có kể lại cho ông Sáu Dân. Nghe xong, ông lặng đi. Tự tay cầm ấm trà trên bàn rót mời tôi và chậm rãi : **“biết bao con người, bao thân phận, bao cảnh ngộ, còn quá nhiều điều phải nghĩ, nhiều việc phải làm”!**

Chính vì vậy, khi tôi báo tin nhà văn Nguyễn Khải mất, ông rất buồn vì ông đã có ý mời anh Nguyễn Khải đến nhà chơi nhưng anh Khải chần chừ nói với tôi **“thôi, anh TL ơi, anh tha cho tôi”**. Tôi thuật nguyên văn câu ấy với ông, nét mặt ông thoáng buồn, không nói gì.

Tôi kể cho ông nghe : **“Sau một buổi họp Chi bộ hưu tại trụ sở Báo Văn Nghệ của Nguyễn Duy, anh Khải mời tôi đi uống cà phê tại một quán cóc vỉa hè. Anh rút từ túi vải vẫn đeo vai tập truyện đánh máy : “Đây là tập tùy bút tôi vừa hoàn thành. Móng thối, nhưng tôi phải suy ngẫm rất lâu. Hôm anh Việt Phương vào, anh có đưa Việt Phương sang thăm tôi. Tôi nhớ trong câu chuyện, Việt Phương có nói “Nghĩ không bao giờ muộn cả, Khải ạ”, chắc anh cũng nhớ. Viết**